

TRANSILVANIA ÎN LUMINA UNOR SCRIERI ȘI MANUSCRISE DIN BIBLIOTECA MUZEULUI CORRER DIN VENEȚIA (SEC. XVI-XVII)

de
FLORINA CIURE

Civico Museo Correr¹, care ocupă o bună parte din cadrul complexului Procuratie Nove ce înconjoară Piazza San Marco din Veneția, este un adevărat sanctuar pentru venețieni, un mare magnum în care erudiții și bibliofili din secolul al XIX-lea, sub dominația austriacă la fel ca și sub cea a Casei de Savoia, au căutat să se orienteze într-o manieră mai mult mai psihologică decât ideologică.

Colecțiile fondatorului său, Teodoro Correr, ca și cele ale celui mai mare erudit venețian din secolul XVIII, Emmanuele Cicogna, completate apoi de arhivele familiilor patriciene și de scrierile savanților venețieni, oferă un eșantion reprezentativ al mentalităților, atitudinilor intelectuale și a intereselor conducătorilor Serenissimei.

Patricienii venețieni considerau un privilegiu obligația de a servi Statul. Când călătoreau, atât în cadrul frontierelor Serenissimei cât și în afara acestora, se simțeau obligați de a relata detaliat ceea ce vedeau: raporturile sociale și instituționale, activitățile productive și comerciale, organizarea comunităților religioase și, în general, obiceiurile locuitorilor din țările vizitate. Dacă un venețian mergea într-o țară străină în calitate de ambasador, călător sau agent secret - de obicei aceeași persoană îndeplinea toate cele trei funcții deodată- , își folosea raporturile pentru a exploata tensiunile interne ale unui stat, sau internaționale în favoarea Republicii, pentru a stabili posibili aliați și dușmanii ireconciliabili, pentru a decide ce profituri ar putea obține.

Biblioteca Muzeului Correr conține o colecție impresionantă de opusculi și manuscrise. Despre toate țările cunoscute în epocă se găsește cel puțin o pagină în manuscrisele Muzeului Correr. Documentele din secolele XVI-XVII, care fac parte din arhivele dogale, sunt clasificate după apartenența

¹ Referitor la istoria Muzeului Correr vezi: P. Molmenti, *Il Civico Museo Correr nella sua nova sede*, *Rivista Mensile della Città di Venezia*, I (1922), 9, p. 1-8; M. Brunetti, *Guida del Museo Civico Correr, Le collezioni storiche*, Veneția, C. Ferrari, s. d.; T. Pignatti, *Il Museo Correr*, Bergamo, Institutul Italian de Arte Grafice, 1958; D. Sutton, *Teodoro Correr and his Museum*, *Apollo*, 1957, 9, p. 156-153; *Una città e il suo museo, un secolo e mezzo di collezioni civiche veneziane*, a. c. di G. Romanelli, Veneția, Museo Correr, 1988.

la realitățile politico-instituționale cunoscute. Cum Transilvania s-a aflat mereu la confluența intereselor marilor puteri, sub a căror dependență s-a găsit multă vreme, nu trebuie să mire faptul că, cele mai multe mărturii despre români le-am descoperit căutând la Regatul Ungar, sau la Imperiul Otoman.

Pietro Bizzarri, născut la 1525 în Umbria, care și-a petrecut adolescența și tinerețea la Veneția, mergând apoi în Anglia, a scris *Historia della guerra fatta in Ungheria dall'invittissimo Imperatore de' Christiani, contro quello de' Turchi: con la narazione di tutte quelle cose che sono avvenute in Europa dall'anno 1564 all'anno 1568*, carte tipărită la Lion, în 1568, și cu un titlu ușor modificat, în 1569, o traducere în limba latină a aceluiași autor a fost tipărită cu titlul *Pannonicum Bellum sub Maximiliano II Romanorum et Solymano Turcarum imperatorem gestum*, la Basilea în 1573². Cea mai veche carte găsită – o cinquecentina cum o numesc italienii –, adună aceste opere dar și altele ale lui Pietro Bizzarri³. În afară de luptele împotriva turcilor, care sunt tratate pe larg, se găsesc referiri și la teritoriul celor trei țări române, identificat cu vechea Dacie: “Hanc duæ cingunt Vualachiaë, Transalpina, & Moldavia, illa Danubio, hec mari Euxino admota. V traq. cum Transylvania, eam Europe nunc occupat partem ?que olim Dacia erat”⁴. Amintește principalele orașe ale Transilvaniei: Alba Iulia, Sibiu, Brașov, Cluj, Bistrița, pomenind și faptul că aici trăiesc „germani pe care noi îi numim saxoni” și secui, „neam de oameni feroce și viteji”⁵.

Toate evenimentele politice din Transilvania sunt surprinse de către Nicolo Doglioni în a sa istorie a Ungariei⁶, de la origini până în anul 1595. După înfrângerea trupelor ungare de către armatele otomane la Mohács, regele maghiar căzând pe câmpul de luptă, pentru tronul vacant s-au luptat

² *Enciclopedia Italiana*, X, p. 739.

³ AVLÆ / TURCICÆ, / OTHOMANNICIQ'VE / IMPERII. DESCRIPTIO, QVA / TVRCARVM PALATINA OFFICIA. / mores: facti item Mahometice, Imperiorum- / que ex ea prodeuntium status, luculentere- / narratur: primùm ab Antonio Geufræo / Gallicè edita: recens autem in Latinam linguam conuersa, / Per / WILHELMVM GODELEVÆVM. / His commodè accesserunt: / *Belli Cyprij inter Venetos, & Zelymum Turcarum / Imp. nouissimè gesti, Libri III.* / Item, / *Bellum Pannonicum, contra D. Maximilianum II. / Romanorum Imp. Solymano Turc. Imp. motum.* / Vnà, cum / *Epitome insigniorum, at q. recentiorum Europæ histo- / riarum, hinc inde gestarum, ab anno M. D. L XIII. / us'q. in præsentem LXXIII. deducta.* / Authore, / PETRO BIZARO. / Omnia nunc primum summa cura, & accura- / tione, in lucem edita. / Cum gratia & priuilegio Cæsareæ Maiest, / BASILÆ.

⁴ *Petri Bizari de Bello Pannonico Liber*, p. 9.

⁵ *Ibidem*, p. 8.

⁶ L'VNghERIA, / SPIEGATA / DA GIO. NICOLO DOGLIONI. / Oue chiaramente si leggono tutte le cose successe in / quel Regno, da che prima fù così nominato, / fino all'anno corrente 1595. / *Con la Taoula copiosissima di tutto quello, che di degno, / & di memorabil vi si legge.* / E nel fine vn catalogo di tutti i Re, che v'hanno regnato, / con i suoi tempi, & millesimi / *Et insieme la figura in disegno distinta, & particolare di tutte le Città, / Castella, & luoghi di quelle Regioni.* / CON PRIVILEGIO. / incisione contornata dall'iscrizione: VIRTVTI SIC / CEDIT INVIDIA / IN VENETIA, M. D. XCV. / Appresso Damian Zenaro.

voievodul Transilvaniei – Ioan Zápolya și Ferdinand de Habsburg. Fiind amândoi încoronăți ca regi ai Ungariei, între aceștia izbucnește un conflict îndelungat încheiat în anul 1538 cu pacea de la Oradea. Doglioni amintește de confruntarea armatelor celor doi de lângă Tokay, când Ferdinand “și-a trimis oamenii să-l urmărească pe rivalul său, conduși fiind de căpitani valoroși și războinici, care ajungându-l pe dușman, și atacându-l în luptă, au rămas învingători...abia a reușit să se salveze Giovanni [Ioan Zápolya] fugind în Polonia”⁷. Doglioni redă și episodul uciderii lui Aloisio Gritti la Mediaș în anul 1534. “Sosind Gritti în Valahia – în anul 1532 – cu câteva bande de călăreți turci și o mare bandă de infanterie, printre care mulți ieniceri, din cei din garda sultanului, și cu mulți supuși, prieteni și apropiați ai săi italieni, și printre alții cu Urbano Bacciano [Urban Batthány] și Giovanni Docia [Ioan Dóczy] căpitani unguri, în total având 7000 de persoane, toți buni soldați, legase mare prietenie cu Petru voievodul Moldovei, căruia arătându-i patentele din partea lui Soliman și dându-i diverse daruri, a obținut promisiunea din partea acestuia că va fi gata să-și expună și statul și viața, când i se va cere”⁸. Trecând apoi în Transilvania, unde “era voievod sau guvernator al acelei provincii, pus de regele Ioan, Emeric Czibák, episcop de Oradea, om nobil, dotat cu virtuți alese; aceasta nefiind atât de supus mergând să-l întâlnească pe Gritti, ca reprezentant al persoanei lui Soliman, a început să-l urască, cu atât mai mult cu cât a început Doczy, ca mare dușman al lui Emeric să-l vorbească de rău”. Doglioni îl consideră vinovat de uciderea lui Emeric Czibák pe Dóczy, cel care îl instigă pe Gritti împotriva episcopului deoarece Dóczy “dorea să ia viața unui asemenea concurent, căci nu puteau în același timp să aibă doi numele și autoritatea de guvernator al Transilvaniei” și totodată “cu speranța de a răzbuna acum insulta”, când Czibák din cauza unor neînțelegeri de opinii “i-a dat un pumn în față”. După uciderea lui Czibák, “aproape toți oameni din țară, simțind durere mare, l-au înconjurat pe Gritti și au hotărât să se răzbune cu armele, și în câteva zile, în acest scop s-au adunat mai mult de patruzeci de mii de oameni, conduși de Gothard Kun și Ștefan Mailat, au pornit împotriva ucigașilor”. Gritti, “văzând că nu poate scăpa de moarte, ieșind într-o zi ca să se salveze spre Moldova, a ajuns în mâinile lui Francisc Kendi, rudă a decedatului Emeric”, fiind ucis de către acesta⁹.

Cum înaintarea turcilor reprezenta un pericol pentru întreaga creștinătate, Papa, ca un adevărat părinte și păstor universal al tuturor creștinilor, adresează un apel tuturor principilor în vederea organizării unei cruciade împotriva

⁷ *L'Ungheria spiegata da Gio. Nicolo Doglioni*, Venezia, 1595, p. 29.

⁸ *Ibidem*, p. 29-30.

⁹ *Ibidem*, p. 30.

otomanilor, putând conta pe sprijinul numeroaselor popoare creștine, gata să se elibereze de opresorii turci. La apelul Papei au răspuns și românii din cele trei provincii, surprinși luptând împreună pentru aceeași cauză: “Dar între timp..., Aaron, Principele Moldovei cu oamenii săi, declarându-se de partea împăratului..., a ucis șase sute de turci..., și se spune că are cu el mulți dintre baronii și nobili săi, cu patruzeci de mii de soldați, și între aceștia sunt și o mie de cai și alți soldați de infanterie transilvăneni de mare valoare. Și la fel Mihai Voievod Principele Valahiei, de partea sa pentru aceeași cauză, a adunat o armată (se spune) de cincizeci de mii de persoane, între care de asemenea se află mulți din Transilvania”¹⁰.

Lucrarea lui Casimiro Freschot¹¹ în care sunt enumerați toți regii Ungariei, fiecare fiind amintit prin principalele realizări, surprinde toate evenimentele importante din Transilvania îndeosebi cele din secolele XVI-XVII. Participarea românilor la campania antiotomană din anul 1595 este redată astfel: “În acest timp Rudolf încerca să obțină ajutor de la Principii vecini, și neobținând nimic de la regele Poloniei, s-a unit în ligă cu Sigismund fiul lui Cristofor Báthory, care succedase Tatălui la conducerea Transilvaniei. Acest principe fiind în floarea vârstei, generos și avid de glorie, a aderat cu dragă inimă la acțiunea comună de distrugere a Turcilor, că înrolând o armată de patruzeci de mii de Transilvăneni, și atrăgându-i la aceeași ligă pe Moldoveni și Valahi, a fost primul pregătit să acționeze..., Sigismund atacându-i în Transilvania pe Turci (1595) a întins la pământ optsprezece mii într-o singură bătălie, această victorie aducând pe mâinile sale toate proviziile, tunurile și bagajele inamicului, și i-a făcut să amuțească pe cei care, cu un orgoliu insolent îl amenințaseră că îi vor transforma Statele în pulbere”¹².

Ercole Scala¹³ ne oferă informații precise despre organizarea internă a Transilvaniei, fiind localizate principalele orașe și caracterizați locuitorii acestora: „Puternicul și importantul oraș Oradea, numit în germană

¹⁰ *Ibidem*, p. 41.

¹¹ IDEA GENERALE / DEL REGNO / D'VNGHERIA, / Sua Descriptione, Costumi, / Regi, e Guerre; / Con i motiui dell'vltima solleuazione, / Inuasione de' Turchi, Assedio, / e Liberatione / DI VIENNA, / E progressi dell' Armi / Cristiane. / Al Reverendissimo Padre / D. PIETRO SAGREDO / Abate, e Presidente Generale / della Congreg. Casinense. / DAD. CASIMIRO FRESCHOT B. / IN VENETIA, M. DC. LXXXIV. / Per Lorenzo Marchesini / all'Insegna della Sapienza. / Con Licenza de' Superiori, e Priuilegio

¹² Casimiro Freschot, *Idea generale del regno d'Vngheria*, Veneția, 1684, p. 85.

¹³ L'VNGHERIA / COMPENDIATA / DAL SIG. CO: ERCOLE SCALA. / Nuouamente Stampata con le Città più rimarcabili / di quel Regno, che cadono scolpite / all'oculare inspeitione, / Come pure descritta la Serie d'ogni suo Regnante, / insieme con le più esatte prerogative, che / vniuersalmente accompagnano il Paese, / Riti, e Costumi di quei Popoli. / E nel fine i Gloriosi Progressi fatti dall' Armi Cesaree nel medesimo Regno dalla Liberatione di Vienna, / Anno 1683. / Infino all' Anno 1686. con l' Assedio, e Presa della Real Città di BVDA, & altri felici Successi. / CONSECRATA / Alla Sacra Cesarea Real Maestà / DI ELEONORA MADDALENA / Teresa Imperatrice de Romani sempre Augusta, / Nata Principessa di Neuburg. / IN VENETIA, M. DC. LXXXVII. / APPRESSO Leonardo Pittoni / Con Licenza de' Superiori, e Priuilegio. / Si vende all' Insegna della Speranza.

Grossvvardein, aflat în fața Transilvaniei, se înscrie pe râul Cryso [Criș] nu mai departe de hotarele Ungariei Superioare... Locuitorii acestuia s-au deosebit întotdeauna de alții nestatornici. Sunt diferiți în religie..., se unesc însă în aceasta unică, care este angajamentul de credință, niciodată în fața unui pericol nu capitulează, cuvântul lor prevalează în fața oricărui document public autentic”¹⁴.

Despre toate evenimentele importante care se petrec în Regatul Ungariei, venețienii sunt informați prin intermediul scrisorilor lui Vincenzo Guidotto, aflat la Buda între anii 1523-1525, în care se descrie organizarea politică, socială, religioasă a Transilvaniei, dar și luptele împotriva Imperiului Otoman: “Din Ungaria am primit scrisori din partea lui Vic. Guidoto secretarul nostru din Buda la 11 octombrie [1524] cum am primit noi vești, că locul San Severin a căzut în mâna turcilor, care se află în apropiere de Timișoara și voievodul Transilvaniei, care mersese în ajutor se întorcea înapoi”¹⁵. Nu uită să amintească bogățiile Transilvaniei, exagerând pe alocuri: există în Transilvania râuri care poartă aur foarte fin în granule ca sorgul, mazăricea și nucile, și sfere așa de mari încât cântăresc 100 sau 200 de ducați fiecare după cum am văzut, s-a găsit în albie mlădițe de aur..., din care am văzut că s-au făcut inele..., mai există un râu care transformă fierul în aramă, acest lucru nu este adevărat – mărturisește Guidotto –, se mai găsesc în pământ multe vene de medalii de aur și de argint, căci această Transilvanie a fost colonie romană și s-a numit pe latinește Dacia”¹⁶.

După cum am afirmat anterior, biblioteca deține o colecție impresionantă de manuscrise. Manuscrisele¹⁷ studiate, de secolele XVI-XVII, stabilesc într-un cadru general poziția teritoriului românilor, deși nu foarte explicit, identificându-l cu teritoriul vechii Dacii, ca de exemplu într-un manuscris de sec. XVI: “regiunea ce odinioară s-a numit Dacia, în zilele noastre s-a împărțit în mai multe regiuni mai mici, de aceea Transilvania, Serbia, Bulgaria și Valahia sunt provincii ale Daciei. Numește-se astăzi provincia Transilvania șapte castele iar de unii este numită zipserland unde au trăit triburi getice”¹⁸. După ce descrie Valahia, autorul acestui manuscris revine asupra Transilvaniei,

¹⁴ *L'Vngheria compendata dal Sig. Co: Ercole Scala, Venezia, 1687, p. 73.*

¹⁵ Friedrich Firnhaber, *Vincenzo Guidoto's gesandtschaft am hofe k. Ludwig's von Ungern 1523-1525*, Viena, 1868, p. 48.

¹⁶ *Ibidem*, p. 126.

¹⁷ Zezi și M. Marcella Ferraccioli, Gianfranco Giraudo, *Manuscripts Vénétiens Concernant les Pays Roumains dans la Bibliothèque du Museo Correr de Venice (XVI-XVIII siècles)*, în *Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e di Ricerca Umanistica di Venezia*, II (2000), p. 143-153.

¹⁸ Biblioteca del Civico Museo Correr-Veneția (în continuare se va cita: BMC), *Mss. Misc. Correr XXIII, Compendio di Storia dal 1494 [...], a circa il 1560 [...]; dell'Istria, della Dalmazia, della Bosnia, Dacia, Bulgaria, Vallachia, Transilvania*, nr. 1745, c. 373.

pe care o caracterizează astfel: “Transilvania este parte a Regatului Ungariei care este închisă din toate părțile de munți înalți care o fac o să pară un oraș închis și puternic, și foarte greu cu forța armelor sau printr-un război deschis ar putea fi cucerită adăugându-se faptul că produce oameni puternici valoroși și viteji care în război sunt excelenți și curajoși soldați”. În ceea ce privește originea secuilor, se remarcă tendința de a-i identifica cu maghiarii: “...o parte a Transilvaniei se numește Ceculia, locuitorii căreia vorbesc altfel decât transilvănenii, de aceea în Transilvania se vorbește ca germanii și Ceculi [secuii] folosesc limba ungară”. Sunt amintite în continuare bogățiile acestei provincii: „Transilvania abundă în vite, vin..., aur și argint, aici sunt câteva râuri care poartă bucăți de aur între care câte o dată se găsesc de o liră și jumătate”. Urmează și câteva referiri la organizarea politică a acesteia: a fost această regiune mult timp guvernată de regii Ungariei prin intermediul unui conducător din provincie numit în limba sa voievod care era ales de secui, valahi și teutoni ca locotenent al regelui¹⁹.

Autorul unui alt manuscris tratează războiul de pe teritoriul Ungariei, oferind și soluții pentru a i se pune capăt: “... adevăratul mod de a ordona acest război ar fi ca Transilvăneanul deja inamic declarat al Moscovitului și Polonezul să se strângă într-o ligă cu Spania și Venetia pe lângă Împărat care ca [personaj] principal în această acțiune nu poate decât să-și facă partea sa...”²⁰.

“Sigismund Báthory principe al Transilvaniei în zilele acestea, Vouă Sultanului Mahomed Otomanul vă trimite multe salutări” este formula cu care începe scrisoarea redactată la 18 noiembrie 1595 la Alba Iulia ca răspuns celei trimise de Sultan, în care Sigismund îi explică de ce nu a răspuns cererii de pace sultanului ci a hotărât să se alăture cauzei întregii creștinătăți. “Am auzit de la ambasadorii voștri și de la pecetile voastre cât de mult v-a mâhnit faptul că nu am dat răspuns ambasadorului vostru trimis aici, mai bine spus nu am dat răspunsul pe care îl doreați, dar dacă chibzuiți a-ți găsi că noi am rămas fermi în aceeași judecată, deoarece nu puteam și nu trebuia din precauție să ne încredem în primii veniți, acum pe de altă parte înțelegem să ne pregătim de ruina noastră dacă nu vi se răspunde dar cu pace Sultanului vostru vi se va răspunde adresându-vă infinite mulțumiri pentru afecțiunea pe care ne-o purtați și a marii dorințe pe care o aveți de a ne face mari nu altceva trebuie să se spere de la Mărinimia unui suflet atât de nobil și atât de ilustru și de la un Împărat atât de puternic cum sunteți, dar cu cât vă va crește gloria și onoarea în ne a dona și a ne mări, cu atât mai mult ne-ar face rău și ar știrbi autoritatea noastră; întrucât ceea ce predecesorii voștri au cucerit cu armele în mână nu e drept să ne fie dat stând

¹⁹ *Ibidem*, c. 374.

²⁰ BMC, *Mss. Cicogna 1771: Discorso sopra la presente guerra d'Vngheria*, c. 228.

noi scufundați în [nisip]”²¹. “Nu puteți să ne atribuiți infamia rebeliunii deoarece întotdeauna am fost dușmanul infidelilor și prieten al credincioșilor în Cristos și pentru credința acestuia nu pot merita pedeapsă oamenii noștri pentru că au ucis atâția de-ai voștri...și cu cât Majestății Voastre i-ar fi plăcut contrariul nouă nu ne displace voința sa dacă mergem făcând vreo cucerire, se va mări beneficiul universal al creștinismului”²².

Un alt manuscris din secolul al XVII ne prezintă ”interesele Transilvăneanului”, fiind vorba de principele Gabriel Bethlen. În introducere, după ce caracterizează teritoriul stăpânit de acesta: “Transilvania Țară înconjurată de munți..., granițele cu Turcii sunt peste Dunăre, învecinându-se cu Ungaria, și de la Natură și de la Artă întărită în așa manieră încât e inexpugnabilă”, autorul amintește ascensiunea principelui în fruntea acestui stat: “acest Betlera Gabor [Gabriel Bethlen] fiind ambasador al lui Gabriel Báthory pe lângă Turci s-a strecurat în grațiile Sorții în anul 1613, când Turcii l-au alungat pe numitul Gabriel [Báthory] din acel Imperiu nefiind de acord acele popoare să primească un Principe Turc în acel guvern”. “Veniturile principelui sunt 300 mii Țechini, pe care îi scoate din Transilvania și tot atâția din Ungaria, pe lângă ceea ce scoate din Mine”. În continuare este amintită și intervenția sa în cadrul Războiului de treizeci de ani: ”în ceea ce privește raporturile sale cu Împăratul i s-a arătat inamic acceptând aclamațiile Boemilor și luptând împotriva lui Ferdinand și Mathias, pretinzând să fie încoronat Rege al Ungariei”. Totuși, “e așa de mare stima pe care i-o poartă acest Împărat încât a încercat în anii trecuți să-i dea de soție una de Sânge, iar el ar fi consfințit, dacă nu s-ar fi temut de ura Turcului”. În încheiere autorul acestui manuscris propune să se exploateze cinismul politic al lui Gabriel Bethlen în avantajul Veneției atât împotriva imperialilor cât și a Porții: “Republica Veneția..., ar putea scoate din Statele sale un mare număr de Cavalerie, și când s-ar deschide drumul Bosniei convenită cu acele țări, s-ar mări Valea Spalato, și cu mult profit pentru această Republică, cu care îi va fi îngăduit în timp de război să se apere, să-l bată pe Împărat, să-l frâneze pe Turc, și când regele Spaniei ar închide locurile de trecere din Valea Florida, doar acest refugiu l-ar avea Republica”²³. Din prezentarea realităților transilvănene reflectate în aceste scrieri se poate remarca o redare destul de fidelă a aspectelor de natură geografică, economică, socială și îndeosebi politică, abundența acestor mărturii fiind o dovadă a interesului manifestat de Serenissima Republică față de această provincie pe parcursul secolelor XVI-XVII.

²¹ BMC, *Mss. Cicogna 2715: Risposta dal Serenissimo Principe di Transilvania Sigismondo Batori alla Lettera di Mahumet Jmperator di Turchi*, fasc. [14] doc. nenumrotat.

²² *Ibidem*.

²³ BMC, *Mss. Donà 80: Informazione degli Interessi del Transilvano*, nr. 13, doc. nenumrotat.

ANEXE

I

[...] perciò che nella perdita et calamità di Giavarino languisce la salute di molte Provincie et dell'Italia principalmente poscia che oltre che con la caduta sua fornisca di cadere l'Vngheria superiore l'Inferiore et l'Austria la Moravia, la Slesia, la Carinthia la Carniola, la Croatia, l'Alsazia, et l'Istria non appoggiando altrove la maggior speranza della salvezza loro [...].

(BMC, *Mss. Cicogna 1771: Discorso sopra la presente guerra d'Vngheria*, c. 228)

II

[...] se bene il vero modo di ordinare questa guerra sarebbe che il Transilvano già dichiarato nemico col Moscovita, et il Polacco s'astringesse una lega tra Sua Serenità Spagna, et Venetia oltre l'Imperatore che come principale in questa attione non può se non far la parte sua, et si facessero molte altre diligenze, non di meno potendo si poco il nostro rispetto col Mosco, et essendo quasi disperata ogni speranza di lega per la ferma risoluzione dessⁿⁱ. Venetiani, non dico già oltre per questo si lasci di tentare questi rimedij ancora, ma che stante la loro incertezza dovremo fra tanto appigliarci a quelli che sono piu pronti et piu sicuri percioche un mal gagliardo come il nostro richiede presentane medicina.

Onde tutto il fondamento successo di questa Impresa per via di lettera si riduce in Sua Serenità nell'Imperatore Nelli Principi d'Italia, set di Cormi: oltre il Transilvano armato, però che del Polacco torno à dire che ancora ch'egli meriti esser persuaso da Sua Serenità come spesso Legato à questo declino, at.^e non diti non potiamo assicurarvi dell'effetto, ne qui ?ben segua non sentiranno le cose d'Ungheria altra comodità che della diversione che insieme col Transilvano potrebbe far ritirare il Turco travagliandolo à suoi confini, et impedirgli li Tartari “.

(BMC, *Mss. Cicogna 1771: Discorso sopra la presente guerra d'Vngheria*, c. 228)

III

Sigismondo Battori per l'jdio g.^a Prencipe di Transilvania Et À voi sultan Mahumet ottomano manda molti saluti, Abbiamo dalli vostri Ambasciatori udito,

Et dalle vostre sigillate ultimamente veduto Et come vi dolette di noi che non habiamo dato risposta al vostro à noi mandato, o vero non?rispostoli quello che desideravate, ma se maturamente andaretté discorrendo, troverete noi esser affermi nella jstessa ragione, perché non potevamo ò non dovevamo cosi in cauta mezze donar fede alli primi à noi venuti, hora da quest'altro intendiamo prepararci la nostra ruina se non vi si risponde ma co'pace del vostro jnperatore si andera rispondendo alle vostre rendendovi grazie infinite dell'afficione che ci portati Et al desiderio grande che havette di farci grandi ne altro si deve sperare dalla Magnanimita de animo cosi nobile, Et cosi jllustre Et da imperatore cosi potente come vuoi sette ma quanto a voi cressera gloria et honor nel donarci Et agrandirci, tanto maggiormente verrebbe à danneggiare Et oseurare la reputatione nostra; concio sia chè quello che i predecessori vostri aquisorno con le arme in mano, non è ragionevole che sia reso stando noi imersi nel ocio, Et nella pigrizia ma tante si andera estendendo la volònta nostra quanto sara accompagnata dalla potente mano de jdibo, nella qualle et per la quale nascono le vittorie nostre, et l'augomento del nostro stato la resolutione della pace che desiderate non possiamo per hora stabilirla se opera cio s'andera considerando diseretamente Et posciache quella deliberatione che da noi sara fatta pervenita medesamente jnanzi á voi non si può á noi po atribuir infamia di rebelione perché sempre fui inimico delli infidelli Et amico ai fidelli di cristo Et di sua fede non po meritar castigo l'hauer le genti nostre, amalazi tanti dei vostri perché tanto hanno operato quanto jddis gli ha prestato favore, Et quanto fusse à sua D. Maestà piaciuto il contrario non sarebbe á noi spiaciuto la volontà sua se andiamo facendo acquisto alcuno, si va tutta via ampliando il Beneficio universale del cristianesimo quando piacesse á noi che per cio dovessimo far pace, ó con altra sorte di minacce, mettendoci innanzi gli ochi le comodità gli oggi Et grandezze di Statti cio si dovrebbe dire ò propore à animi disutili non avezzi al maneggio d'arme sonochiosi Et pegri dediti alle delitie crapulase ò similli ma havendo noi svegliato l'animo Et destatolo à giusta Et ragionevol impresa veressimo à offender noi medesimo, et nostri suditti quando facessimo pace per codardia, ò per posi la nimita con voi Et perché conosciamo che jddia sollo é quello che crea j regi gl'jmperatori tuchi, è precipi li mette in Stato li mantiene in pace li stabilisce gli da é toglie secondo la volontà sua Et merita ó, de merito loro, in lui adonque habiamo rivolto la fede nostra, Et se contenteremo che quel poco ó molto Stato che li piacerà darci egli pigliara tal'hora le arme della sua vendetta Et Le adoperara contro quelli che vorano ingiustamente offenderci et quando piacesi à lui che precipitassimo come ci minacciate nel estremo delle miserie de mortali, il tutto si conoscerebbe venir dalla volontà sua, Et cio sarebbe castigo delli peccati nostri sara nella volontà vostra a tralasciar ogni altra impresa per venir ai danni nostri alli quali co'il favor de jddio si ritroveremo sempre presenti, Et

se andera rintuzzando l'orgoglio de i nostri nemici, il ridurci alla mente memorie antique di vostri Ante nati, Et la potenza del vostro jmperatore é un renovelare le antique offese, Et usurpationi de i nostri Statti, quali perciò intendiamo, se a jddio piacerà ridurli nel pristino loro essere, Et al vero culto de cristo ci sovviene Et prima d' hora le passate imprese, i popoli soggiogati, le ispugnabil fortezze prese, gl'acquisti Et si nel Ongaria come nella Transilvania, Et altri luoghi, Et provincie dehelatte Et vinte dai vostri avi, et pro ani, le quali tutte cose nó rendera però spavento ni uno à noi Et a' nostri capitani, ó soldati, quali non men arditti che pronti, affaticheranno a nemici loro é furono a provare il lor valore quella difesa che jddis ci presterà alla venuta vostra sara da noi ministrevolmente adoperata, suol avvenire nelli successi militari piacerà a' jddio pigliar cura delle cose sue, Et dei suoi fedeli Et questo sara quanto per hora intendiamo di rispondervi

Data in Alba Giulia li 18 novembrio 1595.

(BMC, Mss. Cicogna 2715: *Risposta dal Serenissimo Prencipe di Transilvania Sigismondo Battori alla Lettera di Mahumet Jmperator di Turchi*, fasc. [14], doc. nenumerotat)

IV

La Transilvania Paese circondato da Monti; et dal Dominio, Confini de Turchi posta sopra il Danubio confinante con l'Ungheria, et dalla Natura, et dall'Arte munita in maniera che si fà inespugnabile. Le Forze del prencipe per nome Betlera Gabor, sono frà la Transilvania, et l'Ungheria m/20. Soldati la maggior parte à Cavallo. Questo Betlera Gabor essendo Ambasciatore di Gabriel Battori appreso il Signor Turco s'insinuò nella gratia della Fortuna l'anno 1613, quando li Serenissimi Turchi discacciarono il sopradetto Gabriele da quell'Imperio non consentendo quei Popoli à ricevere Prencipe Turco à quel governo. Si è avanzato poi felicemente nelle turbolenze dell'Imperio per La ribellione de Boemi, et di altri Statti.

L'entrate di questo Prencipe sono m/300 Cecchini, che cava dalla Transilvania et altrettanto dall'Ongheria, oltre à quello, che cava dallè Minere, nellè quali Pro finissimo si cava non poco bisognoso di fuoco ò di coppella.

Non spende se non quanto vuole, et tolto via quello che dà per Tributo alla corte, non la occasione di diffender se stesso.

Ha l'Arsenal di Buda, il quale quando li torna conto tiene à servizio: della fortuna, non già sotto altro commando, ch'il suo, ne per altri interessi, che contro Cesare, nelli Statti del quale egli con il Braccio del Turco stesso è generosamente entrato; et se bene è stato solito il Turco stesso come hoggi

ancora di tenir Bassà nella detta Città di Buda, con tutto ciò è Creatura dell'istesso Transilvano che della porta; Così avviene il medesimo del Bassà di Temisuar, il quale vive sempre congiunto, et quasi avvelenato di esso Betleno; onde in quei Paesi egl'è prepotente, né il Turco stesso può farvi progressi senza di lui.

Quanto all'intelligenza con Cesare si è mostrato inimicissimo havendo acconsentito all'acclamazioni de Boeni havendo combattuto contro Ferdinando, e Mattias, havendo preteso di esser coronato Rè d'Vngaria, et hoggi n'usurpa il titolo mendicato con distinzione, non solo da Popoli, mà da Principi per via di Lettere.

È tale La stima, che fà Cesare di questo Principe che tentò gl'anni passati di darli in moglie una del Sangue, et egli sarebbe condeseso, se non avesse temuto l'ira del Turco, perché fatta questa congiunzione con Cesare, sarebbe sicuro dalla parte dell'Vngaria, la Moravia, et la Slesia non potrebbe abiar La Testa alle ribellioni, et alli danni della Maestà Cesarèa, et anco il Turco non potrebbe sperar di tenere per se Strigonia, Carcovia, Bua, Belgrado, non che più inoltrarsi verso Vienna come altre volte hà fatto.

La Francia tiene particolar amicizia con questo Principe, perché Lo fomenta contro li suoi nemici, et non potendo scopertamente haver trattati seco senza ingelosire altri Principi, à bel studio procura, che nel ritorno li Serenissimi suoi Ambasciatori da Costantinopoli passino per la Transilvania, et per la via della Porta ancora, dove esso Gabor tiene dissidenti appreso quel Signore et ivi seguono continui trattati, et dimostrazioni amiche.

Con la maggior parte della Popolazione confinante con l'Ongaria, et appartenentie à Cesare pèr suprèma raggioné di Dominio, tiene Amicizia stretta, fomentando l'aseditione di essi Popoli, come da Loro Le ribellioni di Cesare; onde in questa maniera colide tutti et delude i nemici.

Con La Repubblica di Venezia hà puoco buona intendenza, et ad essa torna contro potèr haver luogo nella sua grandezza, perché da suoi Stati può cavarsi già numero di Cavalleria, et quando s'aprisse per la strada della Bossina addito à quei Paesi, si farebbe più ampia La Valle di Spalano, et con molto profitto di essa Repubblica: con cui è Lecito in tempo di Guerra sovvenir se stessi, sbatter l'Imperatore, frènar il Turco, et quando il Ré di Spagna chiudesse i paesi della Valle Floria solo questo rifugio si ritroverebbe per la Repubblica.

(BMC, *Mss. Donà 80: Informazione degli Interessi del Transilvano*, nr. 13, doc. nenumerotat)

V

Della Datia

xxx. La regione che antiquamente fu chiamata Datia à tempi nostri si partisse in piu minori regioni percioche la Transilvania, la Servia, la Bulgaria, et la

Valachia sono particolari provincie di Datia ett: Chiamasi oggi giorno la Provincia di Transilvania sete castelli et da alcuni vien detta zipserland ove gia abitorno i Geti Tribuli. La Marmatia ancho modernamente Marmarisca è parte di Datia collocata nei monti Carpatij onde nasce il Tibisco et ove si cava il sale à guisa di mar more in gran copia, ove ancho ei ritrova uri acqua che à potenza di convertire il ferro in rame, il fiume Tibisco vien detto modernamente Tissa che bagnando il mezzo di Datia con longo trato pone finalmente capo nel Danubio et dall'istesso monte carpato nasce la Vistula che diversamente et in altra regione tenendo il corso à fine nel mar Germanico. Vogliono alcuni che la Datia prendesse tal nome da i Danni che usiti dalle proprie terre occuporno tal paese Carlo Magno mando ancho lui qua in questa regione ad abitare i Saxonì quali sino à giorni nostri ritengono il loro proprio idioma et la loro propria lingua:

(BMC, *Mss. Misc. Correr XXIII, Compendio di Storia dal 1494 [...], a circa il 1560 [...]; dell'Istria, della Dalmazia, della Bosnia, Dacia, Bulgaria, Vallachia, Transilvania*, nr. 1745, c. 373)

VI

Della Vallachia

xxxii. Quella parte Tratia che gia fu detta Getica ove Dario figliolo di Hidaspo peri oggi si chiama Vallachia da i Flachi gente Romana percioche havendo essi Roman superato et destruto i Getti mandorno in tal parte sotto l'auspicio et Duato de un Flaco la colonia del qual prima fu nominata Flatia, et dappoi conosce corota Valachia il che si crede più fermamente et si conchiude esser vero dal parlar Romano che anchora si fa in tal luoco anchora che tanto corotamente ch'appena s'intende dal moderno Romano fu poi occupata questa provincia da' Datij da quali p alquanto tempo fu chiamata Datia ora la tengono i Teutoni, i Cecuri, et i Vallachi. J Teutoni huomeni valorosi et forti usiti di Saxonìa venero qua per colosione di Carlo Magno quali ora si chiamano sieburgensi germanicamente sete cittadi che ivi habitano i Vallachi et udiano per il piu alla agricoltura et a armenti di bestiami. Questa provincia della Valachia è assai ampia la quale con dalla Transilvania et s'estende sino al mar maggior quasi tutta piana et bisognosa d'acqua per la quale core il fiume Jstero et è ne tempi nostri in parte sudita al regno di Turchi et in parte al regno d'Ongheria:

(BMC, *Mss. Misc. Correr XXIII, Compendio di Storia dal 1494 [...], a circa il 1560 [...]; dell'Istria, della Dalmazia, della Bosnia, Dacia, Bulgaria, Vallachia, Transilvania*, nr. 1745, c. 373 v. -374)

VII

Della Transilvania

xxxiii. La Transilvania è parte del regno d'Ongaria la quale è serata d'ogni intorno da altissime alpi di modo che vien ad essere à guisa d'una città serata e forte, et pero difficilmente si può per forza d'arme et con aperta guerra superare s'aggiunge che produce huomeni forti valorosi è strenui quali per l'uso della guerra sono ottimi è coraggiosi soldati confina con questa provincia la Valachia la quale ancho esa genem bellicosissimi soldati et particolarmente in quella parte che riguarda settentrione quale per proprio nome si chiama Moldavia ove è Sosavia metropoli della regione, un'altra particolar parte della Transilvania si chiama Ceculia gl'abitanti della quale parlano diversamente da i Transilvani percioche in Transilvania si parla alla germanica et i Ceculi usano la lingua ongara. La principal città della Transilvania si chiama Cibinio volgarmente ermensta la quale è per natura et per arte inespugnabile onde non è meraviglia se essendo stata assediata sete anni continui si difese gagliardissimamente rendendo ogni sforzo de nimici inane et vano questa regione di verita è populatissima di modo che volendo può meter in campagna un esercito de 100 000 armati qui è una usanza ch'ogni volta che manca il Re di questa vita tutti i padri di famiglia pagano un bue per un. In somma la Transilvania abunda di bestiami, di vino, di formento, d'oro, et d'argento, vi sono alcuni fiumi che portano fragmenti d'oro tra quali alcuna fiata se ne trovano d'una lira et meza. Fu questa regione gran tempo governata da i Re d'Ongaria per il provinciale prefeto chiamato in lingua sua Vaivoda il quale s'eleggeva da'Ceculi, Valachi, et Teutonici per luoco tenente del Re Qui gia fu un Vaivoda chiamato per nome Dracula che per la sua crudeltà fu celebrato da'scrittori il quale per le cose della Giustitia fu tanto severo che difficilmente se li può trovar par, fu nemicissimo de turchi alli quali aporto molti mali ma nella guerra turchesca finalmente fu amazato la testa del quale fu mandata per presente à Mahometo Imperator de Turchi “.

(BMC, *Mss. Misc. Correr XXIII, Compendio di Storia dal 1494 [...], a circa il 1560 [...]; dell'Istria, della Dalmazia, della Bosnia, Dacia, Bulgaria, Vallachia, Transilvania*, nr. 1745, c. 374-374 v.)

*TRANSILVANIA NELLA LUCE DI ALCUNI LIBRI E MANOSCRITTI
PROVENIENTI DAL MUSEO CORRER DI VENEZIA
(Riassunto)*

L'articolo si riferisce ai libri e manoscritti di secoli XVI-XVII riguardanti la Transilvania che si trovano nella Biblioteca del Museo Correr di Venezia. Dopo una breve introduzione riguardante il museo e le sue collezioni, sono presentati i libri che parlano della realtà transilvane, essendo trattate principalmente le questioni politiche del principato, ma ci sono notizie anche sugli abitanti e le città di questa provincia.

Anche i manoscritti trattano le cose di Transilvania, quelle di natura politica come la lotta contro gli ottomani, o di natura geografica, essendo ben identificato il territorio della provincia. Tra questi sono interessanti due, uno che riguarda i rapporti fra Sigismondo Báthory e il Sultano ottomano, e un altro che descrive lo stato del principe Gabriel Bethlen e nota i vantaggi che potrebbero ottenere i veneziani da questa provincia.

Questi documenti inediti o poco noti dimostrano il grado di conoscenza della realtà transilvane alla Venezia nei secoli XVI-XVII.